

Sosiaaliset innovaatiot

MATTI VIRTANEN

Manuel Castells ja Pekka Himanen kirjoittivat neljä vuotta sitten kirjan Suomen tietoyhteiskuntamalli (Sitra/WSOY 2001), jonka arvo tuntuu ajan myötä vain kasvavan. Sen perusteeksi on, että tietoyhteiskunta ja hyvinvointivaltio eivät sulje toisiaan pois, vaan päinvastoin ne edellyttävät, tukevat ja ruokkivat toisiaan. Näin ne tekevät kaikkialla, mutta Suomessa ne ovat tukeneet toisiaan erityisen vahvalla tavalla. Tämä johtuu osaltaan Suomen ja sen valtion historian erityispiirteistä, joita Castells ja Himanen jännittävällä tavalla analysoivat.

Nykyisessä hyvinvointivaltiossa Castells ja Himanen näkevät neljä keskeistä tasoa. Koulutus on ilmaista esikoulusta yliopistoon, sosiaaliset tuet kuuluvat kaikille kansalaisille, valtio ja kunnat vastaavat useimmista hyvinvointipalveluista (Suomessa kolme neljäsosaa terveydenhoitokuluista maksetaan julkisista varoista) ja ay-liike on keskeinen osa hyvinvointivaltiota (Suomessa 80 % työvoimasta on ammatillisesti järjestäytynyt, USA:ssa 14 %).

Lähes yhtä jalkaa hyvinvointivaltion kanssa alettiin luoda suomalaisen innovaatiojärjestelmän perustaa. 1950-luvulla Suomessa oli kaksi yliopistoa. 1960-luvulla perustettiin Valtion tiedeneuvosto, Suomen Akatemian organisaatio ja rahoitus uudistettiin, perustettiin tai luotiin pohja nykyisille 20 yliopistolle kymmenessä kaupungissa. Vuonna 1967 perustettiin Sitra, Suomen itsenäisyyden juhluvuoden rahasto, vuonna 1983 teknologian kehittämiskeskus Tekes. Vuonna 1982 valtioneuvosto päätti lähes kaksinkertaistaa tutkimus- ja kehitysrahoituksen silloisesta (1,2 % bkt:stä) vuoteen 1992 mennessä. Vuonna 1996 tavoitetta taas nostettiin ja tällä hetkellä luku on yli 3 prosenttia – eli maailmanärkeä yhdessä Ruotsin kanssa.

Castellsin ja Himanen mielestä ainutlaatuisiksi suomalaisen innovaatiojärjestelmän tekee kaksi piirrettä: valtiovetoisuus ja systeemin verkostomaisuus. Valtio kouluttaa kaikki halukkaat (yliopistot ja korkeakoulut), tukee uusia ideoita ja riskiyrityksiä (Sitra), tuotteiden ja teknologian kehittelyä (Tekes) ja kokonaisuuden eri osissa toimivia osajajia. Systeemin toimivuuden salaisuus on toisaalta sen osien autonomisuus ja toisaalta niiden tiheä kytkeytyminen toisiinsa.

Tämän innovaatiojärjestelmän tähtituote on tietysti Nokia. Mutta Nokia on jo pitkään ollut jaloillaan ja Castells ja Himanen tähyävät pitemmälle. Lupaavinta uudisuutta heidän mielestään on informaatioteknologian soveltaminen hyvinvointipalveluihin. Tässä suhteessa tekijät pitävät edelläkävijänä Stakesia, joka jo 1990-luvun puolivälissä näki uuden tekniikan mahdollisuudet vanhenevien tai vammaisten ihmisten itsenäistä elämistä tukevan teknologian kehittämiseen.

Tässä YP:n numerossa Hannu Hämäläinen kuitenkin osoittaa, ettei innovoinnin mallia voi suoraan siirtää tavarantuotannosta sosiaali- ja terveydenhuollon alueelle. Tietotekniikka ja teknologiaa useimmiten kyllä tarvitaan, mutta olennaista on se, mitä niillä saadaan aikaan, millaista toiminnallista ideaa ne palvelevat. Hämäläinen kääntää Castellsin ja Himanen lähtökohdan tavallaan ympäri. Lupaavinta tietoisien ja organisoidun innovoinnin uudisuutta alkavat olla hyvinvointipalvelut siksi, että toiminnan kehittämisen tukena on nyt mahdollista käyttää myös uutta teknologiaa. Hämäläisen määritelmän mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon innovaatiokäsite kattaa laajasti niin systeemiset, palveluja koskevat, väes-

tön hyvinvointia edistävät kuin alan tuote- ja palvelumarkkinoita koskevat innovaatiot.

Varhainen esimerkki sosiaalisesta innovaatiosta on Arvo Ylpön kehittämä neuvolajärjestelmä ja siihen liittyneet lasten rokotusohjelmat, joilla lasten ja äitien kuolleisuus pudotettiin nopeassa tahdissa ennätyskellisen alas. Tuore lupaava esimerkki kehityksessä olevasta innovaatiosta on Stakesissa vuonna 2000 käynnistetty RAI-hanke, jonka nykyvaiheesta on julkaistu kirja nimeltä Ikääntyneiden pitkäaikaisen laitoshoidon laatu ja tuotavuus (Stakes 2005). RAI-järjestelmä perustuu yksittäisten potilaiden saaman hoidon systemaattiseen ja jatkuvaan seurantaan, ja sen piirissä on viidesosa pitkäaikaishoidossa olevista vanhuksista. Hanke pyrkii tosissaan ottamaan huomioon palveluiden erityispiirteet tuottavuuden ja laadun arvioinnissa ja niiden pohjalta tehdyissä suosituksissa

Joskus sosiaalisissa innovaatioissa tekniikkaa ei tarvita lainkaan tai tarvitaan hyvin vähän. Oivallinen esimerkki tästä on Tom Arnkilin artikkeli ”Peräkammari ja huolen vyöhykkeet” tässä YP:n numerossa. Arnkil kuvaa dialogisen ennakoimismetodin pitkän ja vähittäisen kehitymisprosessin kulun, joka toteutuu tutkijoiden ja tutkittavien keskinäisen vuorovaikutuksen tuloksena. Liikkeelle lähdetään yhden yksikön sisältä ja päädytään sektoreiden ja yksiköiden väliselle ei-kenenkään-maalle. Keskeisiä välineitä, joiden avulla tämä prosessi käynnistyy ja etenee, ovat ajatukselliset ”tuotteet”, metaforat.

Samalla Arnkilin dialogisen ennakoimismetodin syntyhistoria on esimerkki innovaatio-prosessin luonteesta, jota Hämläinen nimittää vuorovaikutteisuudeksi:

”Vuorovaikutteisuus tarkoittaa tutkimuksen, kehittämisen, pilotoinnin ja välittämisen välistä yhteyttä. Käytännössä innovointi ei tapahdu lineaarisesti ajassa, vaan eri vaiheet toimivat samanaikaisesti ja vuorovaikutteisina. Samalla niiden ajallinen järjestys voi vaihtua. Innovaatio voi johtaa uuteen tutkimukseen tai asiakkaiden ja käyttäjien palaute uuden tuotteen kehittämiseen.”

Lähihistorian vaikuttavin ja laajin systeeminen sosiaalinen innovaatio niin väestön hyvinvoinnin kuin nykytalouden kilpailukyyn kannalta näyttää kuitenkin olevan juuri se, mitä Castells ja Himanen väittävät: itse hyvinvointivaltio, nimenomaan sen pohjoismaisen versio. Tätä Castellsin ja Himasen perusteesta vahvistaa tuore tutkimus, jonka tuloksia Klaus Helkama viime YP:ssä (1/05) tiivistäen esitteli. Helkama ja Tuija Seppälä vertailivat Sitran rahoittamassa hankkeessa OECD-maiden arvomaailman yhteyttä niiden rakenteelliseen kilpailukykyyn. Ainoa arvomaailman osatekijä, joka tutkimuksen mukaan kautta linjan ja eri aikoina oli yhteydessä kilpailukykyyn, oli se, missä määrin ihmiset luottivat toisiinsa. Korkean luottamustason maat sijoittuivat kilpailukyyn kärkir ryhmään. Ihmistenvälinen luottamus selitti 2/3 kilpailukyyn vaihteluista maiden välillä.

Helkama korostaa, että OECD-maat, joita vertailu koski, ovat varsin homogeeninen joukko pitkälle kehittyneitä teollisuusmaita. Siksi tuloksen voi tulkita niin, että vauraisissa maissa, joissa kilpailu on jo luonnostaan varsin kovaa, luottamus tarjoaa tällä hetkellä kilpailukyyn lisäedun.

Korkean luottamustason maita olivat nimenomaan Suomi ja muut Pohjoismaat. Samat maat saivat myös valtaetäisyys-arvoulottuvuudella matalia pistemääriä, eli niissä ihmiset eivät hyväksy vallan epätasaista jakautumista työelämässä samassa määrin kuin muualla. Olennaista Helkaman mielestä tässä on mekanismi, joka lopulta realisoituu korkeana kilpailukyynä. Tasa-arvo ja sosiaalinen turvallisuus eivät itsessään synnytä kilpailukykyä, ne synnyttävät ihmisten välille luottamusta ja vuorovaikutusta, mikä puolestaan synnyttää kilpailukykyä. Helkama pelkistää näin:

”Hierarkia, epäluottamus ja tehottomuus kulkevat käsi kädessä, samoin tasa-arvo, luottamus ja tehokkuus.”